

Anton van Hooff

Keizers van het Colosseum

Vespasianus, Titus en Domitianus

Ambo|Anthos
Amsterdam

Redders van Rome

Het staatsgezag dat door de opstand en gewelddadige dood van drie keizers een flinke tijd onbestendig was en als het ware zwalkte, werd ten slotte in handen genomen door de familie Flavia. Zij zette het weer op poten, hoewel het geslacht obscuur was en zich niet op portretten van illustere voorvaderen kon beroemen. Maar de staat kon zich niet beklagen, al staat wel vast dat Domitianus voor zijn lusten en wreedheid zijn verdiende loon heeft gekregen.

Zo begint Suetonius de levensbeschrijving van Vespasianus (1,1). Hij haalt opgelucht adem na zijn drie biografieën van Galba, Otho en Vitellius, die na de dood van Nero in 68 kortstondig het keizerschap hadden uitgeoefend en het Rijk door hun militaire staatsgrepen in grote beroering hadden gebracht. In het Driekeizerjaar van 68/69 dat zij veroorzaakten, waren Galba en Vitellius op een smadelijke manier afgemaakt. Otho had zichzelf gedood toen hij tegen Vitellius' troepen het onderspit had gedolven. De ontredde was groot; voor het eerst sinds bijna honderd jaar hadden er op Italische bodem weer burgeroorlogen gewoed. Vespasianus, Titus en Domitianus herstelden de orde en gaven het keizerschap als instituut een stevige basis, los van een bepaalde familie.

Generaties waren er sinds Augustus namelijk aan gewend geraakt dat de staatsleiding in handen was van het Iulisch-Claudische adels-geslacht, dat zijn afkomst terugvoerde op Iulus, de zoon van Aeneas, die Venus als moeder had. De nevennaam, *cognomen*, van dictator Gaius Iulius Caesar was zelfs de naam van de functie geworden:

‘Caesar’, uitgesproken als ‘kaisar’,¹ was al opgenomen in de titelatuur van Claudius (regeerde 41-54), die formeel niet tot de gens Iulia behoorde. Maar omdat de Iulii en Claudii door een onontwarbaar kluwen van familiebetrekkingen met elkaar waren verbonden, was het niet vreemd dat hij zich die naam toe-eigende.

Anders was dat bij Galba en Otho, twee van de drie mannen die door militaire staatsgrepen in 68 en 69 successievelijk aan de macht kwamen. Zoals te zien op de munten die zij in allerijl sloegen om hun legitimiteit aan het hele Rijk te verkondigen, betitelden zij zich zonder meer als caesar.² Sindsdien was caesar een vast bestanddeel van de bundel titels die de positie van de rijksleider aangaven. Koning, *rex*, mocht hij niet heten, want die benaming gold sinds de verdrijving van Tarquinius Superbus in 509 vC als het equivalent van ‘tiran’. ‘Augustus’ was het predicaat dat speciaal voor Caesars adoptiefzoon Octavianus werd bedacht toen hij in 27 vC definitief de macht had veroverd. Het betekent zoiets als ‘verheven, majesteitelijk’.

De componenten van het keizerschap zijn af te lezen uit de rand-schriften op munten. Rond het keizerportret is de standaardtekst: IMP(erator) CAES(ar), naam, bijvoorbeeld DOMITI(anus), AUG(us-tus), speciale zegetitel zoals GERM(anicus), P(ontifex) M(aximus), TR(ibunicia) P(otestate) gevolgd door cijfer, IMP(erator) gevolgd door cijfer, COS(ul)³ gevolgd door cijfer, P(ater) P(atriciae).

Niet voor niets staat *imperator* voorop; daarmee wordt de militaire functie aangeduid, die de basis van het keizerschap vormde; *empeur* is daarom in het Frans de term voor keizer geworden. Na *augustus* krijgen keizers vaak predicaten die verwijzen naar hun overwinningen op bepaalde volken, zoals in het geval van Domitianus de Germanen; vandaar *Germanicus*. De keizer is standaard opperpriester, *pontifex maximus*. Dan wordt vermeld voor de hoeveelste keer aan de vorst de ‘bevoegdheid van volkstriebun’ is toegekend. Deze *tribunicia potestas* behelsde de speciale zorg voor het stadsvolk van Rome, volgens het smalende woord van Iuvenalis ‘brood en circusspelen’ (p. 159). Na het aantal uitroepingen tot zegevierend commandant, *imperator*, staat voor de hoeveelste keer de keizer *consul* is. Deze nominaal hoogste staatsfunctie bekleedde de keizer niet voortdurend. Hij liet die meestal over aan leden van de rijkselite. Maar aan het be-

gin van zijn bewind en in speciale jubeljaren was hij graag zelf de hoogste magistraat. Ten slotte wordt de keizer na kortere of langere regeringstijd tot Vader des Vaderlands, *Pater Patriae*, uitgeroepen, afgekort tot *PP*.

In de officiële titulatuur ontbreekt *princeps*, de eerste, waarvan het woord ‘prins’ voor ‘vorst’ is afgeleid. *Princeps*, samengesteld uit *primus* en *cap-* (stam van het Latijnse werkwoord ‘nemen’), staat voor iemand die het initiatief of de leiding heeft. Daarmee werd treffend uitgedrukt dat de augustus de grote initiator was. Meer en meer was hij degene die voorstellen bij de senaat indiende. De heren senatoren wachtten zijn oordeel af en sloten zich grif daarbij aan. Keizerlijke voordrachten of aanbevelingen van kandidaten voor ambten konden niet worden genegeerd. Verstandige keizers speelden het machtsspel met omzichtigheid en lieten de senaat in de waan dat hij zelf niet meer dan de hoogste dienaar van de staat was. Dit ingehouden keizerschap wordt door de moderne geschiedschrijving *princippaat* genoemd, ter onderscheiding van de latere, onbeschaamde autocratie, het *dominaat*, dat eind derde eeuw doorbrak.

Het is dus wel zaak om bij het keizerschap niet aan een welomschreven staatsfunctie te denken. Veel berustte op gewoontevorming. Pas met het aantreden van Vespasianus kregen die tradities een zekere wettelijke basis (p. 82). De regering van de Flavii was daarom cruciaal voor de ontwikkeling van het keizerschap. De functie werd definitief losgemaakt van een bepaald geslacht, namelijk dat van de Iulii-Claudii. Erfopvolging bleef wel vanzelfsprekend, maar bij het ontbreken van een zoon – of bij liquidatie van een ‘tirannieke’ keizer – moest er hoe dan ook een nieuwe vorst komen. Na de val van het Flavische huis werd in een soepele regeringswisseling voorzien via adoptie. Door een historisch toeval hadden vier achtereenvolgende keizers bij hun dood namelijk geen zoon als opvolger klaarstaan. De eerste die dat wel had, de keizer-filosoof Marcus Aurelius, liet zich vanzelfsprekend door zijn zoon Commodus opvolgen. Deze ontpopte zich prompt als een tiran of slechte keizer, althans volgens het zwart-witschema dat de Romeinse geschiedschrijving hanteert bij het classificeren van keizers.

In het geval van de drie Flaviërs is het beeld bepaald door de tijd-

genoten Suetonius (69/70-140) met zijn keizerbiografieën, Tacitus (ca. 56-117) door zijn *Historiën* en Flavius Josephus (37-ca. 100) in zijn *Joodse Oorlog*. Veel later grijpt Cassius Dio (ca. 155-na 229) terug op deze en andere – voor ons verloren – bronnen en bevestigt in zijn *Romeinse geschiedenis* het beeld. In de samenvattingen uit de late oudheid (hoofdstuk 10) vinden we niet meer dan clichés. Met groot wantrouwen moeten de vleierende uitlatingen van contemporaine dichters, in het bijzonder Martialis (ca. 46-na 104), worden bekeken. Het oordeel van Plinius de Jongere en Frontinus, die onder Domitianus carrière maakten, is ook met skepsis te beschouwen; zij hadden goede redenen om achteraf afstand te nemen tot de tiran Domitianus (keizer 79-96). Deze werd in de traditie een van de zwarte schapen onder de keizers, naast Caligula (37-41), Nero (54-68) en Commodus (180-192), terwijl Augustus (27vC-4 nC), Traianus (98-117) en Marcus Aurelius (161-180) als de modelvorsten golden, met wie Vespasianus en Titus zich goed lieten vergelijken. De Flavische dynastie maakt met twee goede heersers en een slechte voorbeeldig de typologie van het keizerschap duidelijk.

De Flaviërs zorgden voor de bestendiging van het keizerschap als de regeringsvorm die Rome eeuwenlang paste. Om te laten zien hoe dat bijzondere instituut kon worden ingevuld beschrijft dit boek niet chronologisch het leven van elk van de drie Flavii. In plaats daarvan worden episodes van hun levensgang naast elkaar gezet. Niet alleen wordt zo de overdaad aan namen, feiten en speculaties vermeden die bij ‘lineaire’ levensbeschrijvingen onvermijdelijk is, maar zo wordt duidelijk wat de Flaviërs gemeenschappelijk hebben en wat specifiek voor ieder van hen is.⁴ Zo volgen we de diverse elementen van hun leven, zoals de aanloop tot het keizerschap en de verwerving daarvan, de rollen die zij als militaire leiders speelden in de grote krijgsgeschiedenissen, hoe zij omgingen met leger, de senatoriale rijkselite en het stadsvolk van Rome, hun functie als bouwheren en trooster bij de uitbarsting van de Vesuvius in 79 en ten slotte hoe hun dood hun loopbaan bekroonde of, in het geval van Domitianus, juist zijn status van tiran bevestigde.

De zevenentwintig jaren (69-96) dat de Flavii regeerden bieden een representatieve microgeschiedenis van de vijf eeuwen die de

hele keizertijd besloeg. De manier waarop zij aan de macht kwamen, door een militaire rebellie, zou zich vaak herhalen. Hun regeringsperiode was ook vol van de dramatische oorlogen waaraan de Romeinse geschiedenis rijk is. In hun geval ging het om de Joodse Oorlog, de opstand van de Bataven onder leiding van ‘onze’ Iulius Civilis, veldtochten aan de Rijn en Donau en campagnes in Engeland. Ook aan rampen ontbrak het niet: behalve de haast onvermijdelijke stadsbranden, epidemieën en aardbevingen deed zich in 79 een uitzonderlijke catastrofe voor toen de Vesuvius uitbrak en onder andere Herculaneum en Pompeii onder een laag vulkanisch materiaal ‘conserveerde’.

Als parvenu’s op de troon maakten de Flaviërs veel werk van brood en spelen, en niet te vergeten stenen: de massa in Rome werd van graan voorzien, zij kreeg luisterrijke festivals en vergaapte zich aan de talrijke bouwwerken die in Rome hersteld werden of nieuw gebouwd. Het spectaculaire symbool van hun politiek om de volksgunst te winnen is de bouw van het Flavische Amfitheater, dat sinds de middeleeuwen Colosseum wordt genoemd: Vespasianus begon met de bouw, Titus wijdde het officieel in en Domitianus legde er de laatste hand aan. De Flavii mogen daarom gelden als de keizers van het Colosseum.

Ik houd niet van het Angelsaksische gebruik om reeksen mensen te bedanken. Ondanks het obligate ‘maar de tekortkomingen zijn voor rekening van de schrijver’ lijkt de schrijver met zo’n litanie zich toch achter talrijke, brede schouders te verschuilen. Drie mensen verdienen echter wel een openlijke betuiging van mijn erkentelijkheid: uitgever Laurens Ubbink, die steeds net de goede dosis aanmoediging geeft, redactrice Fieke Janse, die mij al voor de vijfde keer behoedt voor uitglijders in denken en taal, en Sjors van Hoof – geen familie dus – oud-student en oud-collega op het Stedelijk Gymnasium Nijmegen. Meer dan in mijn vorige boeken had ik zijn kunsthistorische en archeologische commentaren en aanvullingen nodig. Hij verstrek- te ook ongevraagd vertalingen van enige sprekende bronteksten.

I

Drie keizers in hun aanloop

Hij lachte mensen die de oorsprong van het Flavische geslacht probeerden terug te voeren op de stichters van Reate en op een metgezel van Hercules, in hun gezicht uit. (Suetonius, *Leven van Vespasianus* 12,1)

Vespasianus moest dus niets hebben van het mythologiseren van zijn afkomst. Hij speelde, in tegenstelling tot de hoogmoedige adels-geslachten, zijn eenvoudige afkomst juist als troef uit.

Zijn grootvader Titus Flavius Petro had in de burgeroorlog tussen Caesar en Pompeius aan de kant van de laatste, de verliezer, gestaan. Hij nam de benen in de beslissende slag bij Pharsalus (48 vC) en begaf zich spoorlags naar huis, in het Sabijnse Reate. Profiterend van Caesars clementie kreeg hij eervol ontslag uit de dienst en voorzag verder in zijn bestaan als veilingmeester.

Obscure afkomst

Ook zijn zoon, die als nevennaam Sabinus had, verliet voortijdig de militaire dienst – naar verluidt wegens zijn zwakke gezondheid. Hij inde als belastingpachter in de provincie Asia de veertigste penning, de importbelasting van 2,5 procent in de havens. Hij onderscheidde zich daarbij gunstig van andere belastinginners, de ‘tollenaars’ die in het Nieuwe Testament als aartszondaars gelden. Nog lang stonden er standbeelden die dankbare steden voor hem hadden opgericht, met – natuurlijk in het Grieks, de rijkstaal van het oosten – het

opschrift: VOOR EEN EERLIJKE BELASTINGPACHTER (Suet. Vesp. 1,2-3). Die correctheid werd dan wel door de lokale bevolking gewaardeerd, voor de elite in Rome was hij een ordinaire geldwolf.

De verder in het verleden liggende familiegeschiedenis maakte Vespasianus' afkomst nog dubieuzer. Zijn overgrootvader zou uit het gebied ten noorden van de Po stammen, een gebied dat betrekkelijk recent tot het Romeinse Rijk was gaan behoren; zijn Romeinse burgerschap was dus twijfelachtig of hooguit recent. Hij zou als koppelbaas zijn opgetreden voor dagloners die ieder jaar uit Umbrië naar het Sabijnse land trokken.

Uit schaarse bronnen weten we dat er groepen seizoenarbeiders opereerden die met de oogst van zuid naar noord megingen. Voor de landheren waren deze tijdelijke werkers een aantrekkelijk alternatief voor slaven, die immers het hele jaar onderhouden moesten worden. Naar deze praktijk wordt terloops verwezen in de parabel over de werkers in de wijngaard (Matteüs 20:1-8). Een collega van Vespasianus' overgrootvader liet in een inscriptie vastleggen hoe hij zich van opzichter tot een gerespecteerd heer opwerkte.¹ Zo moet het met Petro ook zijn gegaan.

Het stigma dat aan handarbeid kleefde, besmette ook iemand die zich daarmee verrijkte. Vespasianus' overgrootvader zou zich met het vergaarde kapitaal in Reate hebben gevestigd en daar getrouwd zijn. De juistheid van deze geruchten heeft Suetonius niet bevestigd weten te krijgen, hoewel hij naar eigen zeggen 'heel nauwkeurig onderzoek verrichtte' (1,4).

We hebben hier te maken met de twee kanten van Vespasianus' imago. Aan de ene kant haalde de roddel hem van zijn voetstuk door te wijzen op zijn minderwaardige afkomst uit een familie die op vulgaire wijze aan haar vermogen was gekomen. Anderzijds poseerde Vespasianus zelf graag als de man van eenvoudige afkomst die met geld wist om te gaan. De 'geld stinkt niet'-anekdote illustreert die door hem gewenste reputatie: bij het aanboren van allerlei belastingbronnen voerde Vespasianus als keizer een heffing in op het inrichten van waterplaatsen door vollers. Urine was namelijk een gewilde vloeistof voor het ontvetten van wollen stoffen bij fabricage en reiniging. 'Toen zoon Titus hem verweet dat hij zelfs een heffing op

urine had bedacht, pakte hij geld uit de eerste opbrengst, hield dat onder Titus' neus en vroeg of de geur hem soms tegenstond. Hij zei van nee. "En dit komt nou van pis," zei Vespasianus' (Suet. Vesp. 23,3). Cassius Dio vertelt ongeveer hetzelfde verhaal, alleen zijn het bij hem zelfs gouden munten (66,14,1). Zo ontstond het Latijnse spreekwoord *pecunia non olet* (geld riekt/stinkt niet). De spreuk is ooit gebruikt in een advertentie om personeel voor het ministerie van Financiën te werven. Openbare waterplaatsen heten in Frankrijk nog altijd discreet *vespasiennes*, in Italië *vespasiani* en in Roemenië *vespasiene*.

Vespasianus was bepaald niet van de straat – geen enkele keizer was dat ooit. Hij vertegenwoordigt wel de tendens dat steeds bredere kringen in het rijksbestuur werden betrokken: lokale notabelen drongen geleidelijk door tot de rijkselite. Niet langer waren het de regentenfamilies uit Rome of directe omgeving die de hoogste functies als vanzelfsprekend innamen. Ook aan de top werd het Romeinse Rijk steeds meer een smeltkroes. In de loop van de tijd zou de cirkel zich verwijden: Spanje, Gallië, Noord-Afrika, Syrië en het Donaugebied werden leveranciers van senatoren en keizers. Deze zich uitbreidende rekrutering betrok sobere, plichtsgetrouwe families in het rijksbestuur. Het populaire beeld, verbreid door spektakelfilms, van een Rome dat te gronde ging aan toenemende decadentie en zedenverwildering berust niet op feiten. De uitpattingen van een Caligula of Nero zijn historisch niet meer dan intermezzi. De tendens, ook bevorderd door de stoïsche filosofie, gaat in de richting van sobere plichtsbetrachting. In dit opzicht markeert het bewind van de Flavische keizers een omslag.

Vespasianus' familie van moederskant behoorde ook tot de opstijgers: Vespasia's vader had als militair commandant zijn sporen verdiend. Haar broer had de rang van senator bereikt en het ambt van praetor bekleed, de hoogste magistratuur na het consulaat. Het was zijn moeder die Vespasianus ertoe aanzette om toch ook de senatorenrang te bereiken. Zij was een typische 'mamma mia' die via haar zoons haar ambities uitleefde – de antieke geschiedenis kent er wel meer: Cornelia, moeder van de Gracchen, Livia, moeder van kei-

zer Tiberius, en Agrippina, moeder van Nero. Vespasia had naast Vespasianus nog een zoon, de oudere Flavius Sabinus. Zijn cognomen verwijst naar zijn lokale wortels; Vespasia kwam uit het Sabijnse Nursia. Het cognomen Vespasianus – de ‘Vespasische’ – getuigt van de betekenis van zijn moeders familie.

In de geschiedschrijving wordt uit de reeks van drie namen – voor-naam (*praenomen*), familienaam (*nomen gentilicium*) en cognomen – er steeds een genomen die de betreffende keizer onderscheidt van de andere. Zo wordt Vespasianus’ oudste zoon Titus bij zijn voornaam, *praenomen*, genoemd, Vespasianus dus bij zijn cognomen, terwijl Domitianus zijn cognomen ontleende aan zijn moeders familie. Als de trits niet genoeg mogelijkheden bood, nam men zijn toevlucht tot een titel, Augustus, Germanicus, Britannicus, of een echte bijnaam, zoals in het geval van Caligula. Deze Gaius Iulius Caesar liep als jongetje zo schattig rond in zijn soldatenpakje dat hij ‘Soldatenlaarsje’, Caligula werd genoemd.

Moeder Domitilla oefende pas later invloed op haar zoon uit, waarschijnlijk omdat zij in Vespasianus’ kinderjaren bij haar man in Helvetia woonde waar de ‘eerlijke tollenaar’ in zijn laatste levensfase een bank van lening dreef – Zwitserland heeft een lange traditie als financieel centrum. Vespasianus bleef de eerste tien jaar van zijn leven in Italia. Hij groeide op onder de hoede van zijn grootmoeder van vaderszijde, Tertulla, in het stadje Cosa aan de Etrurische kust. Vespasianus bleef zijn leven lang zeer verknocht aan haar en aan zijn heimat. Als keizer bezocht hij regelmatig het huis van zijn jeugd, dat als een soort museum in de staat van zijn kinderjaren werd gelaten. Vespasianus hield de herinnering aan zijn grootmoeder zijn leven lang in ere. Bij bijzondere gelegenheden dronk hij uit de zilveren beker die haar had toebehoord (Suet. *Vesp.* 2,1).

Toen hij werd geboren, in 9 nC, was het keizerschap al stevig grondvest; vanaf 31 vC was Gaius Iulius Caesar Octavianus, vanaf 27 voorzien van de titel augustus, de onbetwiste heerser. Het keizerschap was nog wel niet uitgekristalliseerd, maar in de 45 jaar dat Augustus regeerde was iedereen vertrouwd geraakt met de gedachte dat de staat niet zonder eenhoofdige leiding kon. ‘Hij nam het geheel dat door burgertwisten afgemat was met de titel princeps onder

zijn gezag,' zoals Tacitus van Augustus zegt (Jaarboeken 1,1).

Na een kort vertoon van tegenzin, dat nieuwe vorsten aan de dag horen te leggen,² nam Augustus' adoptiefzoon Tiberius het principaat op zich. Hij was pas op 45-jarige leeftijd in de familie van de Iulii opgenomen – van afkomst was hij een Claudius. Deze adoptie had dus niets met vaderliefde te maken, maar was duidelijk bedoeld om de erfopvolging veilig te stellen, nadat eerdere kandidaten uit de eigen familie Augustus door een ontijdige dood waren ontvallen.

Trage opgang

Onder Tiberius' regering, die van 14 tot 37 nC duurde, nam Vespasianus in 26 op zeventienjarige leeftijd de mannentoga aan. De ceremonie markeerde voor jongens van goeden huize de overgang naar volwassenheid. Vespasianus toonde echter weinig neiging ook de brede purperen zoom aan zijn toga te gaan dragen, het teken van de senatorenstand. Zoals gezegd deed hij dat pas op aandringen van zijn moeder. Zij zou hem geprikkeld hebben door hem smalend de lakei van zijn oudere broer Sabinus te noemen, die wel tot de hoogste rang was toegetreden (Suet. *Vesp.* 2,2). Dit verhaal illustreert misschien niet meer dan de gevestigde opvatting dat Vespasianus het keizerschap echt niet gezocht had. Eigenlijk had Vespasianus alles mee om voortvarend aan een loopbaan te werken: een pas gearriveerde familie die kennelijk over voldoende fortuin beschikte om voor twee zoons het minimumvermogen op te brengen van één miljoen sestertii dat voor een senator vereist was. Vespasianus zette getrouwelijk de eerste stappen van de loopbaan voor iemand uit de elite. Allereerst werd hij stafofficier, *tribunus militum*, in het verre Thracië. In die hoedanigheid maakte hij deel uit van de staf van de legioenscommandant en kon in die waarnemerspositie vertrouwd raken met militair leiderschap. Echte verantwoordelijkheid droeg zo'n edele amateur niet. Het lijkt er wel op dat Vespasianus volop heeft geprofiteerd van deze militaire stage, gezien zijn latere loopbaan.

Na deze onderdompeling in het militaire leven werd Vespasianus in 35 quaestor, financieel assistent van de gouverneur, in de provin-

cia Kreta en Cyrene. Dit rijksdeel gold als van weinig betekenis. Er worden geen bijzonderheden over Vespasianus' quaestuur gemeld. De volgende trede was het ambt van *aedilis*, die belast was met het toezicht op de openbare orde, de stadsreiniging en openbaar vermaak. Het eerste jaar haalde hij het bij de verkiezing niet; bij de tweede poging werd hij als zesde en laatste gekozen. Speelde zijn tegenzin om in de campagne met geld te strooien hem parten? Dat was absoluut nodig om stemmen te winnen. De aediliteit zelf zal hem dan zwaar gevallen zijn, want zij behelsde onder andere de 'zorg voor de kalenderfestivals'. Ambitieuze aedielen tastten flink in de eigen buidel om de feesten luisterrijk te maken.

Ondertussen was de grillige Caligula keizer geworden (37-41). Hij werd een keer woedend omdat Vespasianus als aediel een van zijn taken, toezicht op het schoonhouden van de wegen, niet naar behoren had vervuld. De keizer beval 'dat drek door soldaten bijengeschaapt in de plooi van zijn senatoren toga werd gestopt'. Er waren er wel die hierin – natuurlijk met de wijsheid van later – een voorteken zagen: ooit zou de staat vertrapt worden en door interne onrust in een desolate toestand raken en dan zou deze onder Vespasianus' hoede komen en hem als het ware in de schoot worden geworpen (Suet. *Vesp.* 5,3). Dit voorspellende incident is er een van een reeks voortekenen die in geen enkele keizerbiografie ontbreekt (p. 73).

Vespasianus werd in 40 praetor. Daarmee was hij nog maar één stap verwijderd van het hoogste ambt, dat van consul. Gegeven het feit dat de wettelijke minimumleeftijd voor de praetuur 30 jaar was, terwijl Vespasianus nog maar kortgeleden zo oud was geworden, mag worden vastgesteld dat zijn loopbaan nu voorspoedig verliep; iemand die 'in zijn jaar', *suo anno*, een ambt bemachtigde, was op de goede weg. Het was echter niet zeker dat iedere gegadigde ook consul werd. Er was namelijk een afvalrace. In Vespasianus' tijd waren er 12 tot 18 praetoren, terwijl per jaar maximaal 10 personen het consulaat bekleedden. Dat waren er wel aanzienlijk meer dan de twee die in de tijd van de Republiek een vol jaar lang het ambt uitoefenden en het jaar hun naam gaven onder de formule 'toen A en B consuls waren'. Nu waren het de twee 'gewone' consuls, de *ordinarii*, die het jaar openden en de datering aangaven. Zij ruimden spoedig het veld

voor de paren toegevoegde consuls, *consules suffecti*, die telkens voor twee, drie maanden in ambt waren. Zo ontstond een arsenaal van mannen van consulaire waardigheid, *consulares*, die vervolgens voor allerlei hoge rijksfuncties konden worden ingezet.

De praetuur die Vespasianus in 40 bekleedde was van oudsher belast met het beheer van de rechtspraak. De praetor legde aan het begin van zijn ambtsjaar in een edict vast volgens welke regels er recht zou worden gesproken. In de praktijk nam hij het *edictum praetorium* van zijn voorganger over en vulde dat eventueel aan. Sinds Hadrianus (keizer 117-138) legde het *edictum perpetuum* eens en voor al de procedures vast. Deze maatregel was onderdeel van de toenemende homogenisering en centralisering; de keizer werd steeds meer de rechtsprekende instantie, zodat de taak van de praetoren verschoof naar het organiseren – en bekostigen – van publieke festivals. Maar in elk geval gaf de praetuur prestige. Dit keer bemachtigde Vespasianus de begeerde functie al bij de eerste stemronde.

Hoveling en huisvader

Als praetor probeerde Vespasianus in het gevlij te komen bij Caligula, die gebeten was op de senaat. Vijandigheid tegenover de heren senatoren was kenmerkend voor een tirannieke keizer. Vespasianus stelde nu voor om bijzondere spelen te organiseren ter gelegenheid van de overwinning van de keizer op de Germanen. Deze zege was een nogal dubieuze zaak; de latere geschiedschrijving stelt alle militaire ondernemingen van Caligula voor als een farce. Zo zou de buit uit een veldtocht tegen Britannia hebben bestaan uit schelpen die de soldaten nijver aan het strand hadden verzameld. Bij de keizerlijke triomftocht reden karren met deze veroverde schatten door Rome...

Kwalijker opportunisme spreekt uit Vespasianus' voorstel om de straf voor samenzweerdens tegen de keizer te verzwaren door te bepalen dat hun lijken onbegraven zouden worden achtergelaten (Suet. *Vesp.* 2,3). Hierbij moet worden bedacht dat in de oudheid het onthouden van de uitvaart, de plechtige ver-assing en bijzetting van de urn als een ernstige ontering gold.

Een gebrek aan karakter blijkt ook uit de dank die Vespasianus ten overstaan van de senaat aan de keizer betuigde omdat deze hem de eer had bewezen hem voor een diner uit te nodigen. Door die kruiperigheid drong Vespasianus in deze jaren kennelijk tot het keizerlijke hof door. Daar creëerde de keizer naast de senaat een nieuw machtscentrum, dat van zijn *amici*. Deze groep officiële vrienden raadpleegde hij in besloten overleg, anders dus dan in de senaat.

Onder Caligula's opvolger Claudius genoot Vespasianus de gunst van diens vertrouweling Narcissus. Ook deze maakte deel uit van het hof, officieel als ondergeschikte – hij was niet meer dan een vrijgelaten slaaf, een *libertus*, zoals de senaatsoppositie niet naliet te smalen. In een autocratie oefenen zulke lakeien onevenredig veel macht uit door het vertrouwen dat hun patroon in hen als afhankelijke, dus ongevaarlijke machtsinstrumenten stelt. In elk geval wordt het aan Narcissus' voorspraak toegeschreven dat Vespasianus als legioenscommandant naar Germanië werd gestuurd. Ook het feit dat zijn zoon Titus in het paleis werd opgevoed, samen met Britannicus, Claudius' zoon, bewijst dat Vespasianus kind aan huis was bij het hof.

Titus was de eerste vrucht van het huwelijk dat Vespasianus niet lang tevoren – 38? – met Flavia Domitilla had gesloten. Titus, die op 30 december van het jaar 39 werd geboren, moest maar liefst twaalf jaar wachten op de komst van een broertje: Domitianus kwam op 24 oktober 51 ter wereld. Het leeftijdsverschil verklaart voor een deel de afstandelijkheid die de onderlinge verhouding zou kenmerken. Er was ook nog een dochter, Domitilla, maar die stierf net als haar moeder nog voordat Vespasianus keizer werd.

Anders dan zijn vader en grootvader, die zich opwerkten door te trouwen met dames van stand en fortuin, huwde Vespasianus een vrouw van wie zelfs de burgerlijke status omstreden was. Haar vader, die het niet verder had gebracht dan tot klerk van een quaestor, moest via een procedure haar Romeinse burgerschap erkend krijgen. Zij was de *delicata* geweest van een man uit ruitersstatus afkomstig uit de provincie Africa (Suet. *Vesp.* 3,1). Wat was zij als 'delicate persoon'? Een soort aangenomen kind?³ In grafinscripties wordt een favoriete slavin wel als *delicata* aangeduid.⁴ Sommige vertalingen spreken onverbloemd van 'minnares' en 'geliefde'.⁵ Misschien geeft

‘concubine’ de asymmetrie in de relatie het beste weer. Domitilla was in elk geval geen echtgenote met wie Vespasianus voor de dag kon komen. Was er dan sprake van een huwelijk uit liefde, een uitzondering in de hoogste kringen van Rome? Er is niets dat op een diepe band wijst. Dan had Vespasianus als keizer haar bijvoorbeeld moeten laten vergoddelijken. Domitilla behoort tot het legioen onzichtbare vrouwen van de oudheid, die aan hun plicht voldeden door voor wettige nakomelingen te zorgen.

Vespasianus zocht na haar dood weer zijn heil bij de ex-slavin Caenis, met wie hij vroeger een verhouding had gehad. Hij behandelde haar verder praktisch als zijn wettige echtgenote. Zijn seksuele behoeften, die bij andere keizers – en vorsten in het algemeen – zoveel stof tot roddels opleverden, lijkt Vespasianus goed onder controle te hebben gehad.

Het is echter te ver gezocht om een verband te leggen tussen de relatie met die *liberta* (vrijgelaten slavin) en een van de weinige decreten die van Vespasianus zijn opgetekend in de omvangrijke *Digesta* van Iustinianus (keizer 527-565). Het gaat daarin om vrijlatingen van slaven. Vespasianus bepaalde dat indien een slavin verkocht was onder de voorwaarde dat ze geen prostituee werd en ze toch als zodanig werd misbruikt, die contractbreuk voor haar de vrijheid betekende (37,14,7,1). Deze maatregel past in de algemene trend van humanisering in de wettelijke behandeling van slaven in de loop van de keizertijd. De tendens is te vergelijken met de toenemende gevoeligheid voor dieren in onze samenleving; slaven waren een soort huisdieren.

Nog een andere milde rechtsmaatregel staat op naam van Vespasianus. Hoewel vrouwen door de Romeinse wetgever als handelingsonbekwaam werden beschouwd, mochten ze volgens de rechtsgeleerde Papinianus in een publiek proces getuigenis afleggen als het ging om het testament van vader of moeder, net zoals ‘de vergoddelijkte Vespasianus aan voogdijkinderen toestond om wettelijke actie te ondernemen’ (48,2,2,1).

Ontdekking van militair talent

Vespasianus was lange tijd van huis, als jongvolwassene een jaar of drie tijdens zijn militaire tribunaat in Thracië (ca. 27-30), toen een jaar of tien vanaf 41 eerst als legioenscommandant in Germania, vervolgens vanaf 43 in dezelfde functie in Britannia. De verovering van dit eiland was het voornemen geweest van Iulius Caesar, maar ondanks zijn rooskleurige verslag in de *Rapporten over de Gallische Oorlog* is duidelijk dat die onderneming boven zijn macht ging. Om zichzelf de nodige militaire lauweren te bezorgen pakte de vierde keizer Claudius, die in vergelijking met zijn twee voorgangers krijgsroem en legitimiteit tekortkwam, Caesars plan weer op. Hij liet het eiland binnenvallen en toen de ‘overwinning’ vaststond voegde hij zich bij zijn troepen om als ware imperator de triomftocht te verdienen. Sinds Augustus had de keizer het alleenrecht op die titel en op zo’n *triumphus*; de bevelhebbers die voor de overwinning hadden gezorgd, moesten het doen met de ‘triumfale versierselen’, *triumphalia ornamenta*. Naast een dubbel priesterschap en een ‘suffect’ consulaat vielen die onderscheidingen ook Vespasianus wegens zijn krachtdadig optreden te beurt. Hij leverde dertig keer slag, onderwierp twee krachtige stammen en veroverde het eiland Wight.

Tijdens de Britse veldtocht ontdekte Vespasianus zijn ware wezen; hij voelde zich thuis in het nuchtere militaire milieu. Dat was voor iemand uit de regentenstand verre van vanzelfsprekend. Als officier was hij in zijn jonge jaren toegevoegd geweest aan de staf van het leger in Thracië omdat een militaire stage nu eenmaal tot de opvoeding van een Romeinse aspirant-ambtsdrager behoorde (p. 29). Legio zijn de voorbeelden van notabele Romeinen die op grond van hun status als commandant werden neergezet, maar jammerlijk faalden. Een notoir voorbeeld van adellijk dilettantisme leverde Varus, die in 9 nC in het Teutoburgerwoud drie legioenen verspeelde. Vespasianus had echter dezelfde ervaring als Iulius Caesar, die er ook pas laat in zijn leven achter kwam dat hij over onvermoede militaire capaciteiten beschikte. De manier waarop Vespasianus zijn dood enceneerde, staande als soldaat, bewijst dat hij zich vooral als imperator, dus als militair zag (p. 240).

In de luwte

Vespasianus was al 42 jaar toen hij voor twee maanden ‘toegevoegd consul’ was (p. 30). Tussen dat formele consulaat, dat Vespasianus als lid van het laatste paar in november/december 51 vervulde, en zijn gouverneurschap van de provincie Africa lagen ruimschoots de tien jaar die gangbaar waren. Dat moratorium was ooit ingevoerd om opeenhoping van macht te voorkomen. In het verleden had de Romeinse Republiek voorzien in de groeiende behoefte aan bestuurders voor de rijksdelen door een magistraat na zijn ambtsperiode ‘bij wijze van’, *pro* in het Latijn, een domein toe te wijzen. Roemrucht in dit opzicht was Iulius Caesar die *pro consule* direct na zijn consulaat van 59 als provinciae Noord-Italië en Zuid-Frankrijk kreeg. Van daaruit veroverde hij heel het gebied tot aan de Rijn en schiep een leger dat hem tot dictator maakte. Zo’n risico bestond in de keizertijd niet meer, maar de ‘afkoelingsperiode’ bleef bestaan. In het decennium van opgelegde werkeloosheid hield Vespasianus zich op de achtergrond. Suetonius verklaart dat gedrag uit de angst voor Claudius’ nieuwe en laatste vrouw Agrippina, de moeder van Nero. Zij was gebeten op Claudius’ vertrouweling Narcissus, die eerder Vespasianus had begunstigd (p. 32).

Vespasianus moet in deze jaren het gevoel gehad hebben dat hij de top van zijn loopbaan wel bereikt had. Misschien was hij er ook wel tevreden mee vervroegd uit te treden. Zijn eerste stadswoning, die als uiterst pover wordt omschreven, had hij geruild voor een wat voornamere woning in een betere buurt. Maar op grote voet leefde de familie niet. Zij beschikte niet eens over een enkel zilveren stuk drinkgerei (Suet. *Dom.* 1,1). Vespasianus was dus zeker niet met rijke buit beladen uit Britannia teruggekeerd. Wel had hij bereikt dat zijn zoon Titus aan het hof met de keizerszoon Britannicus werd opgevoed.

De twijfelachtige waarde van vorstelijke begunstiging moet de Flavii duidelijk zijn geworden toen Britannicus werd vergiftigd, kort nadat Nero in 54 aan de macht was gekomen. Als wettige zoon van keizer Claudius kon Britannicus eerder aanspraak op de opvolging maken dan het koekoeksjong Nero, die door moeder Agrippina uit

haar eerste van drie huwelijken was meegebracht en die zij door Claudius had laten adopteren. Kort tevoren was ook Narcissus uit de weg geruimd, zelfs nog voordat Claudius' uitvaart had plaatsgevonden.

Was het aan Agrippina's rancune te wijten dat Vespasianus ook in de eerste jaren van Nero's keizerschap nog in de politieke wildernis verkeerde? Voor Vespasianus klaarde de lucht op toen Agrippina in 59 door haar eigen lieve zoon uit de weg was geruimd.⁶

Herfstij van een integer leven

Omstreeks 63 kon Vespasianus dus pas aan zijn proconsulaat beginnen. Hem viel als provincia Africa toe, naast Asia het belangrijkste ambtsgebied dat aan senatoren was voorbehouden. Sinds Augustus was er een verdeling van het rijk gemaakt waarbij de buitenschil van de provincies, waar de troepen lagen, onder het permanente keizerlijke gezag vielen. In de veilige binnenprovincies zoals Africa werden gouverneurs uit de senatorenstand aangesteld. Vespasianus bestuurde de provincie 'integerrime' en niet zonder eer te behalen. Alleen werd hij in Hadrumetum (tegenwoordig: Sousse) een keer bij een oproer, waarvan de reden onbekend is, met rapen bekogeld (Suet. Vesp. 4,3).

Hoewel de 'gouden' tijd van de Republiek voorbij was – toen provinciegouverneurs zich schaamteloos konden verrijken en zo de sommen die zij in hun verkiezingscampagnes in Rome hadden geïnvesteerd, terugverdienden – was het toch opmerkelijk dat Vespasianus niet financieel profiteerde van zijn proconsulaat. Zijn kredietwaardigheid was zo aangetast dat hij al zijn onroerend goed aan zijn broer Sabinus in onderpand moest geven. Hij hield zich ook bezig met 'mangonische' handeljes. *Mangonicus* betekent 'door trucs het uitzien verfraaiend'. Als kramers van de schone schijn waren vooral slavenhandelaars en paardenverkopers berucht. Daarom kreeg Vespasianus de spotnaam 'muilfierdrijver', *mulio*. Opnieuw zien we hier de twee kanten van Vespasianus' persona, die van de onkreukbare bestuurder én van de inhalige scharrelaar.

Als trouwe hoveling ging Vespasianus met Nero mee op de Griek-

se cultuurreis die de keizer in zijn voorlaatste jaar maakte. De diverse cyclische spelen, die volgens een vast rooster om de vier of twee jaar werden gehouden, werden ten gerieve van Nero samengeperst in de periode van de tournee. Tot 's keizers blijde verrassing streek hij alle eerste prijzen op. Naar verluidt krenkte Vespasianus Nero zeer door bij diens zangoptredens meermalen verstek te laten gaan of als hij ze bijwoonde, in slaap te vallen. Hij werd buitengesloten, niet alleen van de directe nabijheid, maar zelfs van de algemene audiënties. Vespasianus trok zich terug in een afgelegen stadje. Terwijl hij daar het ergste vreesde werd hem opeens het commando in de Joodse Oorlog aangeboden; het leven van de toen al 56-jarige kreeg onverwacht nieuwe vaart (*Vesp.* 4,4).

Titus' leerjaren

Zijn zoon Titus, toen een jaar of 26, ging mee. Zijn leven had een heel ander verloop gehad dan dat van zijn vader, die moeizaam was opgeklimmen. Titus werd niet met de gouden lepel in de mond geboren of – zoals later in Byzantium werd gezegd – hij was niet ‘purpergeboren’. Hij kwam ter wereld in het povere eerste huis van Vespasianus. Suetonius geeft in zijn *Leven van Titus* een locatie in Rome aan die voor zijn lezers zonder meer duidelijk was, maar ons ontgaat. Daar kon men nog steeds het donkere slaapkamertje van de latere keizer bezoeken (*Titus* 1,1). Toen hij in 39 ter wereld kwam, was zijn vader nog maar aediel, maar als hoveling (p. 32) verkreeg hij voor zijn zoon de uitzonderlijke uitverkiezing dat hij samen met Britannicus, zoon van keizer Claudius en diens derde vrouw Messalina, werd opgevoed. Britannicus, die een jaar jonger was dan Titus, was toen de aangewezen opvolger. Een standbeeld van zijn moeder met hem op de arm, dat doet denken aan Maria met het kindje Jezus, onderstreept die verwachting. De bijnaam Britannicus kreeg hij in 43 na de triomf van zijn vader over Brittannië, waarin Vespasianus een belangrijk aandeel had (p. 34). Hij en Titus hadden dezelfde leraren. De gespannen verhouding tussen Vespasianus en Claudius' vierde en laatste vrouw Agrippina maakte overigens geen einde aan de be-

voorrechte positie van Titus. Hij bleef Britannicus' kameraad en zou als disgenoot van het gif hebben gedronken dat Britannicus in januari 55 doodde, enkele maanden nadat Nero aan de macht was gekomen. Dientengevolge was hij lange tijd ernstig ziek.

Toen Titus in 79 keizer was geworden hield hij de gedachtenis aan Britannicus in ere. Op de paleisheuvel liet hij een gouden standbeeld van zijn schoolkameraad oprichten. Ook wijdde hij aan hem een ivooren ruiterbeeld dat hij in processies begeleidde. Volgens Suetonius werd dat beeld in zijn tijd, dus enkele decennia later, nog steeds bij de spelen in de Circus Maximus vooraan megedragen (Titus 2). Het eren van Britannicus paste natuurlijk perfect in het Flavische beleid om zich tegen Nero af te zetten en continuïteit met de lijn van Claudius te benadrukken.

Was het natuur of de nurture van het hof die Titus tot een innemende persoon maakte? Hij had zijn uiterlijk mee – al had hij een enigszins vooruitstekend buikje (Titus 3,1). Ook in zijn geestelijke kwaliteiten muntte hij uit: hij had een ijzersterk geheugen, dichte vlot in het Latijn en Grieks, zelfs à l'improviste. Hij zong en bespeelde de citer. Als bijzondere vaardigheid noemt Suetonius de stenografie, waarin hij het voor de aardigheid tegen zijn *amanuenses*, schrijfsclaven, opnam. Hij kon daarnaast – merkwaaardige vaardigheid voor een heerser – perfect handschriften nabootsen (Titus 3,2).

Titus' eerste treden

Ook zijn lichamelijke vermogens waren goed ontwikkeld; hij was uiterst bedreven in het hanteren van wapens en in paardrijden. Net als zijn vader was hij een tijd stafofficier. Hij was even in de twintig toen hij zich in die rang in Germanië en Brittannië ophield. Dat was in de periode na de liquidatie van Agrippina door Nero in 59. Titus had op zeventienjarige leeftijd meteen de mannentoga met de brede senatorenband gekregen en maakte de eerste opstap naar een publieke loopbaan als lid van het twintigmanschap, dat uiteenviel in vier commissies met taken als beheer van wegen en toezicht op de muntslag.

Na de vervulling van dit lage ambt (in 60?) deed Titus dus de

noodzakelijke eerste ervaringen met het militaire leven op (61-63?). Hij mocht als militair tribuun (p. 29) deel uitmaken van de staf van een legioen. Naar Suetonius' zeggen getuigden talrijke standbeelden, portretten en inscripties nog steeds van erkentelijkheid voor zijn inzet en zijn onbaatzuchtigheid in die periode. Hier zit de biograaf er zeker naast. Hoe zou een stafofficier in luttele jaren tijd zoveel publiek aanzien hebben kunnen winnen? Die eerbetuigingen stammen natuurlijk uit de periode dat Titus als een caesar de ge-doodverfde opvolger van Vespasianus was, en uit de twee jaar dat hij keizer, een augustus, was.

Teruggekeerd in Rome trad hij af en toe als pleiter op in zaken waaraan eer was te behalen. Zulke advocatuur was een gangbare praktijk om in de publieke aandacht te komen. Befaamde voorgangers in dezen waren Cicero en Seneca. Tijdgenoot Plinius de Jongere schrijft later dat er niets op tegen is om langs deze weg aan de eigen reputatie te werken (*Brieven* 6,29,3). In deze jaren nam Titus ook de volgende treden van de ambtenladder, quaestor en aediel of tribuun plebis. Welke functies hij precies bekleedde, is onzeker, kennelijk omdat hij weinig presteerde dat optekening waard was.

Ondertussen was hij ook getrouwd, met ene Arrecina Tertulla. Het cognomen Tertulla, dat ook werd gedragen door Vespasianus' geliefde oma (p. 28), suggereert een familieband. Die verbinding of rijkdom moet de partnerkeuze bepaald hebben, want echt notabel was de achtergrond van Titus' vrouw niet. Het is de tijd dat Vespasianus financieel zo aan de grond zat dat hij zijn goederen aan zijn broer Sabinus verpandde (p. 36). Waarschijnlijk was deze Tertulla de moeder van Flavia Iulia, de enige dochter van Titus van wier bestaan we zeker zijn. Zij zou een tragisch leven krijgen; zoals gewoon in vorstenhuizen was deze vrouw niet meer dan een pion in het dynastieke spel. Titus had Iulia – nog maagd – als vrouw aan zijn broer Domitianus aangeboden. Maar de mogelijkheid om zo het Flavische huis te versterken wees deze af met het argument dat hij te zeer verknocht was aan zijn vrouw Domitia Longina. Maar toen Iulia met een neef trouwde, kreeg Domitianus spijt. Naar verluidt – maar er verluidde veel in Rome – verleidde hij zijn nicht nog bij het leven van vader Titus. Na diens dood hield Domitianus het openlijk met haar,

dwong een scheiding af en doodde na enige tijd haar voormalige echtgenoot (Suet. Dom. 10,4). De ménage à trois genoot officiële erkenning; in het gebed dat het priestercollege van Arvaalse broeders op 3 januari 86 tot Jupiter richtte, worden leven en welzijn gevraagd voor Caesar Domitianus Augustus Germanicus, Domitia (Longina) Augusta én Iulia Augusta.⁷ De vrucht van de verhouding met Iulia was echter ongewenst. De abortus waartoe Domitianus Iulia dwong, werd haar fataal (Dom. 22). Het hoort bij tirannen dat ze schuldige zijn aan de ontijdige dood van vrouwen; Nero was Domitianus hierin voorgegaan door zijn Poppaea Sabina een dodelijke schop in de zwanegere buik te geven.

Wat in het bijzonder in de publieke opinie kwaad bloed zette, was dat Domitianus te koop liep met zijn wellustigheid. ‘Hij noemde het bedrijven van de liefde, waaraan hij zich onophoudelijk overgaf, (op zijn Grieks) “bedworstelen”, alsof het om een soort sport ging. Het gerucht deed de ronde dat hij zijn concubines zelf epileerde en tussen de vulgairste deernen rondzwom’ (Suet. Dom. 22,1). De kuisheid die hij later als permanente censor (p. 124) uitdroeg was volgens Plinius de Jongere dan ook louter pose, terwijl die bij Traianus een aangeboren eigenschap was: geen vader, geen echtgenoot was bevreesd als die op bezoek kwam (Lofrede op Traianus 20,2).

De verhouding van Domitianus met zijn wettige echtgenote Domitia was op zijn zachtst gezegd stormachtig. Toen hij haar verdacht van overspel, was hij eerst van plan haar af te maken, maar tot andere gedachten gekomen stuurde hij haar alleen maar weg. Wel vermoordde hij midden op straat de acteur Paris (kennelijk verdacht van de echtbreuk). Toen kwam het tot een stil volksprotest, dat modern aandoet: veel mensen eerden met bloemen en geurige olie de plaats delict. Daarop beval Domitianus die mensen af te slachten. Daarna leefde hij nog openlijker met Iulia als ware ze zijn vrouw. Later verzoende hij zich op aandringen van het volk met zijn gemalin maar had met Iulia niet minder omgang (Cassius Dio 67,3,1-2). Onder deze omstandigheden is het niet zo vreemd dat Domitia mede de hand had in de dood van haar onbeheerste en onberekenbare man (p. 245).

Wel is het nogal gezocht om op grond van deze vrouwengeschiedenissen te beweren dat Domitianus alleen tot affectie voor vrouwen

in staat was. Bengtson die dit verklaart in zijn monografie over de Flaviërs, is dol op zulke psychoanalyses; hij schrijft aan zowel Titus als Domitianus geestesziektes toe. Dat Titus na zijn relatie met de oosterse prinses Berenice afzag van verdere liefdesbetrekkingen (p. 85) is zo verbazingwekkend dat de veronderstelling van een ziekte zich volgens hem niet laat vermijden. Ook zijn huilbuien en plein public (p. 229) zouden op een geestesstoornis wijzen.

Titus verloor zijn eerste vrouw al spoedig. Snel hertrouwde hij met Marcia Furnilla, maar hij scheidde ook weer gauw van haar. In deze tijd hield Nero namelijk huis onder een aantal families die hij verdacht van betrokkenheid bij de samenzwering van Piso in 65, wat onder meer zou leiden tot de opgelegde zelfdoding van Nero's vroegere gouverneur en raadsman Seneca. Ook de familie van Marcia stond onder verdenking. Het was voor de Flaviërs als doorgewinterde overlevers zaak zich van deze verdoemde groep te distantiëren. Hierna sloot Titus geen huwelijk meer, al had hij diverse relaties; het meeste opzien baarde die met Berenice (28-na 81). Zij was de achterkleindochter van Herodes de Grote, berucht uit het geboorteverhaal van Jezus. Zij leefde het grootste deel van haar leven samen, volgens de roddels ook in seksuele zin, met haar broer Agrippa, vazalvorst van Rome.⁸ Voor dit paar verscheen Paulus in 60 om zich te verdedigen tegen de beschuldigingen uit Joodse hoek (*Handelingen van de apostelen* 25 en 26, waar zij Bernice wordt genoemd). Een jaar of tien later, toen ze ongeveer veertig jaar was, raakte Titus tijdens de Joodse Oorlog in haar ban.

In zijn seksuele leven legde hij allesbehalve de zelfbeheersing van zijn vader Vespasianus aan de dag, wat tijdgenoten deed vrezen voor zijn keizerschap. Hoe zou hij zich gedragen als hij niet meer betuigd werd door de publieke opinie en zijn vaders straffe hand?

Toen brak in 66 de Joodse Oorlog uit, die de loopbaan van hem en zijn vader in een stroomversnelling bracht. Tevoren leek Vespasianus met het proconsulaat van Africa het toppunt van zijn carrière wel bereikt te hebben. Hij liep immers al tegen de zestig en zou spoedig als een bejaarde gelden. De zeventwintigjarige Titus had een keurige loopbaan doorlopen, maar ook hij leek niet zonder meer voor iets hogers bestemd.